
НЕКАТОРЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ПЕРАКЛАДНЫХ ШМАТМОЎНЫХ СЛОЎНІКАЎ ЮРЫДЫЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

А. М. Лапцёнак (Мінск, Беларусь)

Праведзена апісанне шматмоўных перакладных слоўнікаў юрыдычнай тэрміналогіі «Glossary of Election Terminology. Глоссарий терминов по выборам» і «Лексікон правоў чалавека». Прааналізаваны будова слоўнікаў і асаблівасці падачы ў іх беларускіх тэрміналагічных адзінак, якія даследаваны з пазіцыі структуры, адпаведнасці арыгіналу і нормам беларускай мовы.

Ключавыя словы: слоўнік; тэрмінаграфія; юрыдычная тэрміналогія; тэрмін.

Юрыдычная тэрміналогія займае адно з важных месцаў у тэрмінасістэме беларускай мовы, паколькі ахоплівае шматлікія бакі жыцця і дзейнасці чалавека. Інтэнсіўнасць міжнародных прафесійных кантактаў, адкрытасць сусветнай грамадскасці, неабходнасць забеспячэння паспяховай камунікацыі патрабуюць ад навукоўцаў актыўнай працы па сістэматызацыі і гарманізацыі тэрміналогіі. Нешматлікія па колькасці перакладныя шматмоўныя слоўнікі юрыдычнай лексікі, што ўтрымліваюць беларускамоўную частку, былі ў свой час даследаваны Г. І. Кулеш у шэрагу артыкулаў і манаграфіі [3]. Аднак

у апошнія гады з'явіліся выданні, які яшчэ не былі прадметам вывучэння даследчыкаў. Гэта «Руска-беларускі юрыдычны слоўнік» І. Буяльскага (2016), «Французска-беларускі слоўнік прававой лексікі» (2019) і інш. Нашу ўвагу прыцягнулі шматмоўныя выданні «Glossary of Election Terminology. Глоссарий терминов по выборам» [1] (далей – «Глоссарий») і «Лексікон правоў чалавека» [2] (далей – «Лексікон»), прысвечаныя асобным галінам правазнаўства, у якіх прадстаўлена беларуская частка. Гэтыя выданні не з'яўляюцца нарматыўнымі тэрміналагічнымі слоўнікамі, але іх аналіз важны для выпрацоўкі тэрміналогіі на нацыянальнай мове і яе далейшай кадыфікацыі.

«Глоссарий» складаецца з дзвюх зместава тоесных частак, якія адрозніваюцца мовай лексем рээстравай часткі: англа-руско-беларуская частка і руска-беларуска-англійская. Па сутнасці зыходнай мовай з'яўляецца англійская, а падзел на дзве часткі можа быць патлумачаны зручнасцю карыстання выданнем: у ім упарадкаваны па алфавіце англамоўная і рускамоўная часткі, у кожную з якіх дадаткова ўключана беларускамоўная. На вокладцы пазначана, што гэта не афіцыйны дакумент, слоўнік прызначаны для ўнутранага карыстання БДІПЧ АБСЕ, у ім не ўказаны ўкладальнік рээстру і аўтары беларускамоўнай часткі. Выданне мае выразны перакладны характар, што дадаткова пацвярджаецца ўключэннем тэрміналагічных адзінак, якія адлюстроўваюць рэаліі заходняга заканадаўства: *мажарытарная выбарчая сістэма, партыйны спіс, прапарцыянальная выбарчая сістэма* і інш., аднак у ім зафіксаваны і тэрміны, што называюць беларускія рэаліі – *Вярхоўны суд, Канстытуцыйны суд, Палата прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь, Савет Рэспублікі Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь*.

У сваю чаргу аўтарам «Лексікону» з'яўляецца французскі юрыст Сэдрык Віяле, арыгінальнае выданне ўключае англійскую і французскую часткі, у беларускім выданні прадстаўлены англійская, французская, беларуская і руская мовы, але адзначаны толькі перакладчык на беларускую мову – Сяргей Богдан. У прадмове выказваецца падзяка Уладзіміру Шчэрбаву, «які рупіўся пра адаптацыю і пераклад гэтай кнігі», але не адзначана, на якую мову [2, с. 5]. Мегаструктура слоўніка ўключае прадмову, корпус лексічных адзінак і паказальнік тэрмінаў на чатырох мовах. Рээстр складаецца лексічных адзінак і спалучэнні на англійскай мове, размешчаны ў алфавітным парадку і праілюстраваныя вытрымкамі з розных юрыдычных дакументаў, у якіх даецца тлумачэнне тэрмінаадзінак ў працытаваным дакуменце або іншы кантэкст, у якім падкрэсліваецца актуальнасць, каштоўнасць, значнасць паняцця для рэалізацыі правоў чалавека. Французская, беларуская і руская адпаведныя часткі цалкам суадносяцца з ёй.

Абсалютную большасць прадстаўленых тэрмінаў у абодвух выданнях складаюць субстантыўныя адзінкі, сярод іх прадстаўлены аднакампанентныя тэрміны (*выбары, дэбаты, кандыдат, мандат, назіральнік; абвінавачаны, арышт, вайна, генацыд, дзіця, згвалтаванне, інвалід, праца, рабства*,

сямя і інш.), але пераважаюць складаныя па будове лексемы. У «Лексіконе» часам адзначаюцца адзінкі ў форме множнага ліку: *ахвяры, дзяўчынкі, жанчыны, людзі* (пры наяўнасці лем *чалавек, чалавек / асоба, чалавечая асоба*). Структурна тэрміны прадстаўлены двухкампанентнымі спалучэннямі (*агітацыйныя матэрыялы, вынікі галасавання; культурная разнастайнасць, гандаль людзьмі*), трохкампанентнымі (*актыўнае выбарчае права, участак для галасавання, выбарчы фонд кандыдата, рэгістрацыя вылучэння кандыдата; права на развіццё, злачынствы супраць чалавецтва, ахова культурнай разнастайнасці, міжнародны крымінальны суд і інш.*), а таксама шматкампанентнымі адзінкамі з прамым парадкам слоў (*галасаванне па-за памяшканнем для галасавання, ініцыятыўная група правядзення рэферэндуму; кланаванне ў мэтах узнёўлення чалавечай істоты, звалт у дачыненні да жанчын, права на свабоду перакананняў і на свабоднае выяўленне іх*).

У «Глоссарыі» прадстаўлены таксама адзінкі з адваротным парадкам слоў, мэтазгоднасць якога цяжка вытлумачыць: *бюлетэнь выбарчы; прамога выбарчага права прынцып; кандыдатаў, спіс і інш.* Аналіз такіх адзінак дае падставы сцвярджаць пра руска-беларускі (а не англа-беларускі) пераклад у гэтым выданні. У «Лексіконе» прадстаўлены спалучэнні, дзе залежная лексема ставіцца на першае месца, а галоўны кампанент даецца ў дужках: *апартэід (ліквідацыя), дасягненні розных народаў (адрозненні ў) і інш.* Такая падача абумоўлена літаральнай перадачай парадку кампанентаў тэрміналагічнай адзінкі ў рэестравай англамоўнай частцы (*apartheid (eradication of); achievements of the different peoples (differences between the) і г. д.*). Але толькі ў дачыненні да тэрмінаў *апартэід (ліквідацыя), расізм (ліквідацыя)* можна патлумачыць мэтазгоднасць такога афармлення – яно выклікана жаданнем падаць побач, адзін за адным тэрміны з агульным кампанентам: *апартэід – апартэід (ліквідацыя), расізм – расізм (ліквідацыя)*. Фіксацыя іншых адзінак у падобнай форме, верагодна, выклікана суб'ектыўным рашэннем аўтара-складальніка. Схільнасць да літаральнага перакладу кампанентаў прыводзіць часам да незразумеласці выразу. Так, англ. *country of his nationality (the)* у беларускамоўнай частцы мае адпаведнік *краіна яе грамадзянскай прыналежнасці*, сутнасць спалучэння становіцца зразумелай толькі пасля прачытання ілюстрацыі – вытрымкі з Канвенцыі аб статусе ўцекачоў: *яе – асобы, якая з'яўляецца грамадзянінам некалькіх краін*. На наш погляд, у беларускай частцы, дзе парадак загадзя вызначаны і не залежыць ад напісання самой тэрмінаадзінкі, больш мэтазгодна іх падаваць з прамым парадкам кампанентаў.

У абодвух выданнях таксама адзначаюцца адзінкі з галоўным кампанентам-дзеясловам: *апартэставаць вынікі выбараў, прызнаваць выбары несапраўднымі, учыняць перадвыбарныя махінацыі* (хоць англ. *gerrymandering*); *лічыцца невінаватым, падлягаць крымінальнай адказнасці*,

пазбягаць прычынення шкоды і г. д.). У «Лексіконе» прадстаўлены таксама адзіны прыметнік: *гендарны*.

Зафіксаваныя ў выданнях тэрміналагічныя адзінкі ў цэлым адпавядаюць нормам сучаснай беларускай мовы, многія прапанаваныя тэрміны і ўстойлівыя выразы шырока выкарыстоўваюцца ў спецыяльнай юрыдычнай літаратуры на беларускай мове, прадстаўлены ў перакладах кодэксаў на беларускую мову, некаторыя тэрмінаадзінкі фіксуюцца і ў слоўніку НЦПІ, які прызначаны выконваць ролю нарматыўнага. Параўн.: *датэрміновае галасаванне, давераная асоба, назіральнік, заява аб вылучэнні кандыдатуры; дэпартацыя або гвалтоўнае перамяшчэнне, кампетэнтны орган, права на свабоду перакананняў і на свабоднае выяўленне іх* і да т. п.

Але адзначаюцца і пэўныя недасканаласці ў падачы адзінак. Так, перакладчык «Лексікона» ў якасці адпаведніка да англ. *members of the family* ўжывае субстантыў *сямейнікі* (параўн. таксама англ. *members of the human family* – бел. *супольнікі чалавечай сям’і*), замест агульнапрынятага спалучэння *член сям’і*. Лексема *сямейнікі* дастаткова пашыраная ў беларускай мове, але размоўных характар абмяжоўвае, на наш погляд, пашырэнне слова ў юрыдычнай сферы. У межах сінанімічнай пары *воля – свабода* перакладчык паслядоўна выбірае назоўнік *свабода: свабода, права на свабоду думкі, сумлення і рэлігіі, а таксама мэта і апраўданне прысуджэння да пазбаўлення свабоды* пры наяўнасці адпаведніка *пазбаўленне волі*. Таксама ў межах тэрміналагічных выказаў ужываюцца лексемы-неалагізмы *талеранцыя, паняволенне, плямёнавы, спалучэнне з гледзішча: народы, што вядуць плямёнавы лад жыцця; павага разнастайнасці культураў, талеранцыя, дыялог і супрацоўніцтва; чыннікі, якія абумоўліваюць уразлівасць людзей з гледзішча гандлю людзьмі* і інш. Пры наяўнасці дастаткова пашыраных пастаянных кампанентаў выказаў, што ўключаны ў структуру прапанаваных тэрмінаў, выбар неалагічных лексічных адзінак будзе пашыраць варыянтнасць тэрміналогіі і, на наш погляд, садзейнічаць расхістанню тэрміналагічнай сістэмы.

Пэўныя недахопы ўласцівы і «Глоссарию». Недакладна падабраныя адпаведнікі да арыгінальнай англійскай лексемы прыводзяць да таго, што некаторыя тэрміны на беларускай (і рускай) мове дублююцца: *месца жыхарства* (англ. *Place of residence і residency*), *падпісны ліст* (англ. *petition і signature list*), або недастаткова выразна дыферэнцыруюцца: *рэгістрацыя (улік) выбаршчыкаў і рэгістрацыя выбаршчыкаў* (адпаведна англ. *voter registration і registration of voters*). Часам адзначаюцца напісанні, якія можна расцэньваць як памылкі: *адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка* (замест *адміністрацыйна-тэрытарыяльная*), *наўмыснае знішчэнне, пашкоджанне агітацыйных друкаваных матэрыялаў* (замест *пашкоджанне*) і інш., таксама прадстаўлены неалагізмы: *пасведчаць (дакумент, які пасведчае асобу грамадзяніна)*. У прадстаўленым выданні адзначаюцца сінанімічныя адпа-

веднікі да пэўнай лексемы: *наказанія – кары, пакаранні – penalties; адмена рэгістрацыі – адмова / скасаванне рэгістрацыі – revocation of registration* і інш., але не зразумела, ці яны ўзаемазамяняльныя ва ўсіх значэннях, ці маюць пэўныя семантычныя ці стылістычныя адрозненні. Аднак у цэлым прапанаваныя перакладчыкам тэрміналагічныя адзінкі і агульнаўжывальныя выразы адпавядаюць сучасным нормам і шырока ўжываюцца ў сферы прававодства. Параўн.: *прыхаваная рэклама, пасведчанне даверанай асобы кандыдата, падраблены бюлетэнь, выдаткі на правядзенне выбараў* і інш.

Такім чынам, прадстаўленыя слоўнікі ілюструюць беларускую тэрміналогію пэўных галін права, садзейнічаюць развіццю юрыдычнага стылю і ўдасканаленню айчынай тэрміналогіі. Але ў іх адзначаецца шэраг недаглядаў, якія пашыраюць варыянтнасць у тэрмінасістэме і могуць расхітваць нацыянальную, таму выданні варта разглядаць у якасці даведачных.

Бібліяграфічны спіс

1. Glossary of Election Terminology = Глоссарий терминов по выборам. – Minsk : 2016. – 49 с.
2. Віяле, С. Лексикон правоў чалавека = Lexicon of Human Rights = Les definitions des droits de l'homme = Лексикон прав человека / С. Віяле. – Мінск : Тэхналогія, 2013. – 240 с.
3. Кулеш, Г. І. Мова беларускага заканадаўства XX стагоддзя: генезіс і эвалюцыя / Г. І. Кулеш. – Мінск : БДУ, 2015. – 303 с.